

Marko Kremžar

Leto brez sonca

Dr. Marko Kremžar je bil od leta 1984 načelnik Slovenske ljudske stranke. "Prave", ne Podobnikove, ki si je to zgodovinsko ime najpomembnejše politične sile iz prve polovice 20. stoletja na Slovenskem uzurpirala. V 90. letih so se v Sloveniji zgodile mnoge politične goljufije. Tudi to je bila ena izmed njih.

Dr. Marko Kremžar, politik in mislec slovenskega zdomstva, je ena osrednjih osebnosti, ki s svojo mislijo in javnim delom povezujejo slovensko emigrantsko skupnost v Argentini in drugod po svetu. Pred kratkim je pri založbi Družina izšla njegova knjiga *Leto brez sonca*, spominsko pričevanje o eksodusu slovenskih domobrancev čez Karavanke in o njihovi vrnitvi v domovino, kjer je bila večina umorjena. Sledimo pričevanju preživelega o velikem trpljenju in najsilnejšem zločinu v slovenski zgodovini in o tem, kako je bil del naroda nasilno odtrgan od življenja v domovini. Avtor je napisal spomine, ki kljub bolečini

pričajo o dostojanstvu teh, ki so odšli: eni v smrt, eni čez ocean. Dr. Marko Kremžar, ki je napisal že veliko knjig, nam je zdaj podaril vrhunsko napisano delo. *Leto brez sonca* je v zadnjih letih zagotovo ena najboljših knjig o velikem komunističnem genocidnem zločinu.

Neopisljivost groze

Uvodoma je pojasnil, zakaj je šele zdaj napisal to knjigo. V taborišču v Spittalu ga je oče prosil, naj na kratko napiše, kaj je doživel v komunističnem zaporu. "Spomnim se, kako sem sedel pri mizi v naši majhni taboriščni sobici, ki je bila predeljena, da je bilo prostora za dve družini. Na

polo papirja, ki mi jo je izročil ata, sem napisal svoje ime in datum. Potem pa se je ustavilo. Kako naj opišem, kar sem doživel? Na zunaj je bilo vse zelo enostavno. Tega dne sem bil vrnjen, tega dne sem bil tu in potem tam, a kako naj povem, kaj smo takrat občutili? Za suhoparnim stavkom, recimo, da so nekoga pretepli ali ustrelili, je bila groza, ki je nisem znal izraziti. Kaj lahko poveš o njej, ko si jo prestal? O nočnih zasliševanjih ne bo razumel, kdor ni kaj takega izkusil. Kako povedati, ne da bi izzvenelo kot samohvala, da si molčal, ko je vendar vsakemu razumljivo, da ne smeš zasliševalcem povedati ničesar; in celo dejstvo, da si stal pred puškami, ne zveni preveč travmatično. Kako opisati tesnobo v bunkerju, če si še sam nisem znal razložiti? Odločil sem se, da napišem le suha dejstva. Ko pa sem pričel pisati, sem uvidel, da je dejstev zelo malo. Ko napišeš, da si stradal, nisi povedal nič. Meseci stradanja so dejstvo, a ko ga zapišeš, se dnevi, ure in minute stiske spremenijo v informacijo. Kako govoriti o trenutkih brez konca,

o bolečini, ki ni huda, ker je bolečina, marveč ker je brezupna? Kako zapisati tako, da dejstva ne bi izgubila vsebine, a da hkrati ne bi izzvenelo napihnjeno? Večina mojih doživetij tisto leto in pol se je dogajala v notranjosti, nekje znotraj mene. Ujetnik in arestant, kot sem bil jaz, ni imel veliko objektivnih podatkov. Sklenil sem, da napišem le kronološki pregled dogodkov. /.../ Ata je vzel list v roke, ga pogledal, počasi zganil in vtaknil v žep, mi pokimal in odšel po opravkih. Hudo mu je moralo biti. /.../ Nikoli me ni slišal pripovedovati o tistih hudih mesecih, ki so bili zame neznansko dolgi in polni tesnobe ter so mi dolgo predstavljali zapečaten, čeprav nepozabljeno poglavje življenja."

Toda že zbirka Kremžarjevih črtic *Sivi dnevi*, ki je izšla leta 1962 v Buenos Airesu, je dala vedeti, da za

tistimi utrinki tiči zgodba, ki bi bila vredna podrobne spominske pripovedi. Kasneje je za svoje otroke napisal družinsko kroniko in mislil je, da je njegova pričevanjska dolžnost s tem končana. "Prvič sem podvomil o tem, ko sem pred leti naletel na gojenca škofovih zavodov, ki ni nikoli slišal, da prebiva v prostorih, ki so bili komunistična mučilnica in eno največjih koncentracijskih taborišč na Slovenskem."

Preboj pri Borovljah

V prvem delu knjige je prikazal razmere in občutke v dnevih, ko se je bližal konec vojne, ter stiske in dileme, ki so se porajale ob misli in odločitvi, da se on in družina umaknejo iz Ljubljane pred prodirajočimi partizani na Koroško. Potem ko so begunski množici pri Borovljah pot ustavili partizani, je preboj opisal z naslednjimi besedami: "Zmagom sva pojedla in čakala, da se izza ovinka prikažejo prvi vozovi. Ni se nama ljubilo nazaj, da bi vprašala, zakaj stojimo. Molčala sva in tuhtala, ko je za gozdom pod nama vžgalo, kot bi bil sodni dan. Ni bilo slišati posamičnih strelav niti drdranja strojnici niti eksplozije granat. Vse je bilo kot en sam izbruh neštetihi cevi avtomatskega orožja. Nikdar nisem slišal takega streljanja. Ni se pričelo z enim strelom. Bila je kot dolga, strašna, nepretrgana salva."

Kot je znano, so si morali domobranci s silo izbojevati prehod čez Dravo. Preboj je opravil Rupnikov bataljon. Cena na partizanski strani je bila kot pogosto prej visoka. Vodstvu - kar je bilo tako rekoč pravilo - cena v življenjih ni bila pomembna.

"Nista me poznali"

Vetrinjsko taborišče: "V nedeljo, 13. maja, me je poiskal ata in rekel: 'Mama in tetka sta prišli.' Ni bilo veselja v njegovem glasu. Le skrb. Hotel sem steči, da bi ju pozdravil, pa me je ata ustavil. Povedal je, da sta obe silno izmučeni, da sta kakor odsotni, da ne govorita ... in da nikogar ne prepoznata.

Ko sem ju zagledal, sem skočil k njima in ju objel. Pa nista vrnila objema. Gledali sta me z odsotnimi očmi. Nista me poznali." Bili sta v hudem

šoku, saj so begunsko kolono pri Trziču partizani hudo obstreljevali.

Včasih kakšno stvar pojasni za zakaj: "Ko se je pojavila OF in z njo partizani, je oče Rupert /Viktor Rupert/ gledal na vse to zelo kritično. Ni se vtikal v politiko, a kot železničar je komuniste dobro poznal in jim ni zapupal. Ko so prišli k njemu, naj bi z denarjem podprl OF, je to odklonil pa tudi jasno povedal, da ne odobrava komunističnih likvidacij. Zagrozili so mu, a mož kljub temu ni spremenil mišljenja. Nekoč, leta 1944, so postavili bombo pod ploščad njegove lokomotive. Raztrgala je njega in kurjača. Ni šlo za železniško sabotažo, marveč za preišljen umor. Človeka, ki je mislil z lastno glavo in se ni bal jasno povedati, kar je mislil, je bilo treba spraviti s poti vsem ostalim v svarilo."

Po "bitki" in porazu...

Kremžar je ves čas zelo natančen, stvaren, nikjer ni pretiravanja niti preveč čustev ali celo sovraštva do krvnikov. Tudi glede nekaterih pojavnih očitkov v emigrantskih vrstah o tem, zakaj v Vetrinju vodstvo domobrancev ni razpustilo, je zelo stvaren: "Kasneje je bilo v emigraciji tu in tam slišati, da smo se takrat domobranci 'še vedno šli vojake', čeprav nismo imeli orožja. Menim, da ta kritika ni upravičena. Celotne vojne ujetnike cenijo nasprotniki po stopnji njihove notranje discipline, ki je bila tudi izraz samospoštovanja. Domobranci smo bili slovenska vojska in smo se po zaslugi oficirjev in moštva tudi vedli tako. Sicer pa, kot vemo danes, položaj slovenske vojske po tem, ko se je umaknila k zavezni-

kom, ni bil nujno kritičen. Znano je, da nekaterih vojaških enot iz Ukrajine, Belorusije in baltskih dežel, ki so se borile proti sovjetskim komunistom, celo v sklopu nemške vojske, zavezniki niso vrnil v roke sovražnikov. Tudi domobranci in četniki, ki so se umaknili na Primorsko, kjer so bile ameriške zasedbene čete, so dobili varstvo. Prav tako ni več skrivnost, da ameriški general Eisenhower npr. ni dovolil niti razorožitve nekaterih protikomunističnih oddelkov. Ni bilo mogoče predvidevati, da bodo Angleži ravnali drugače in da bodo komunisti zamenjali slovensko Koroško za ceno masčevanja nad svojimi nasprotniki."

Verjetno je tu težko govoriti o masčevanju, ampak o premočrtnem komunističnem zasledovanju ciljev >>>

Dr. Marko Kremžar je pisatelj, publicist, solnik, ekonomist in politični delavec. Rodil se je v Ljubljani leta 1928, kjer je obiskoval realno gimnazijo. Vojna in revolucija je zahtevala smrt dveh njegovih starejših bratov. Marijan, duhovnik, je bil ubit v Srbiji, France pa je bil ubit kot poveljnik domobranske postojanke v Grahovem novembra 1943, kjer je skupaj s pesnikom Francetom Balantičem zgorel v partizanskem ognju. Po smrti obeh bratov se je tudi Marko pridružil domobrancem. Oče Franc Kremžar je kot visok politik SLS vodil prvo zasedanje slovenskega parlamenta v Ljubljani 3. maja 1945.

Skupaj s svojimi starši se je umaknil na Koroško. Konec maja 1945 je bil vrnjen v Kranj, bil zaprt v koncentracijskem taborišču v Šentvidu in 18. julija premeščen v zapor Ozne na Miklošičevi. Tam so

se strahote, ki jim je bil priča že v Kranju in v Šentvidu, nadaljevale. Februarja 1946 je bil zaradi članstva v Slovenski legiji obsojen in nato kot mladoleten premeščen v vzgojni zavod na Selu v Mostah. Konec oktobra 1946 je čez Karavanke pobegnil v Avstrijo, v taborišču Spittal dokončal gimnazijo, se leta 1948 vpisal na graško univerzo, vendar je konec leta z družino odpotoval v daljno Argentino. Tam je kot mnogi drugi politični emigranti začel iz nič. V Buenos Airesu je leta 1958 diplomiral ter leta 1973 doktoriral iz gospodarskih ved. Leta 1961 je ustanovil srednješolski tečaj, na katerem je predaval slovensko zgodovino, na slovenskem oddelku Ukrajinske univerze sv. Klementa v Buenos Airesu pa zgodovino gospodarske filozofije.

Objavljal je v zdomskih publikacijah *Duhovno življenje*, *Meddobje*, *Svo-*

bodna Slovenija in njeni *Zborniki*, ki so bile v udbovski Sloveniji povsem prepovedane. Leta 1962 je izdal zbirko crtic *Sivi dnevi*, kjer se je lotil tem iz obdobja povojnega zapore v Ljubljani (1995 je nekoliko dopolnjena zbirka izšla pri celjski Mohorjevi). Leta 1985 je objavil psihološko dramo *Živi in mrtvi bratje*. Najbolj ustvarjalen je bil v politični publicistiki. V Buenos Airesu so izšla tri dela: *Obris družbene presnove* (1984), *Pot iz socializma* (1986), *Stebri vzajemnosti* (1988). V zadnjem desetletju je napisal tri odlične esejistične in spominske knjige, v katerih je črpal snov tudi iz svojih doživetij v času revolucije in protirevolucije. Leta 1993 je pri celjski Mohorjevi izšla knjiga *Prevalt in spreobrnjenje*, leta 2000 *Med smrtjo in življenjem* in leta 2002 *Leto brez sonca* (obe pri založbi Družina).

» revolucije priti na oblast, in to popolnoma in total(itar)no. S pobijanjem so poleti 1941 namreč začeli, ga ves čas vojne na debelo prakticirali in z njim ter z vsesplošnim nasiljem in zastraševanjem po vojni tudi končali.

“Nekateri menijo, da bi se domobranci rešili, če bi se preoblekli v civilne obleke. Ta ali oni morda. Vendar ali je verjetno, da jugoslovanske oblasti ne bi zahtevale njihove vrnitve, če bi se dvanajst tisoč mož in fantov pomešalo med civilne begunce? Ali ne bi v takem primeru Angleži vrnili vseh, kot so naredili s kozaki v Lienzu?”

Mučilnica v Šentvidu

Po opisih partizanskih divjanj v koncentracijskem taborišču v Kranju takoj po vrnitvi s Koroške se je začel pekel v “skofovih zavodih” v Šentvidu. “Na veliko potrebo nisem šel celih 16 dni. /.../ Potem pa me je neke noči zvila po trebuhu huda bolečina. Odpravil sem se proti bližnjemu sodu. Bil je poln, da je teklo čez. Privlekel sem se čez ležeča telesa do drugega, ki je bil prav tako prepoln.

Nikdar ne bom pozabil, kako sem se tisto noč komaj privlekel do vrat in na vseh štirih prosil stražarja, ki je stal na pragu, naj me pusti na stranišče. S svojega mesta ob luči, ki je prihajala skozi priprta vrata iz hodnika, je partizan lahko videl, da sta soda polna. Namesto odgovora mi je grozil s strelom. Od bolečine in slabosti sem bolj

Škofski zavodi, po vojni komunistično koncentracijsko taborišče

Marko Kremžar s starši v Spittalau leta 1947

ležal kot stal pokonci. Tudi puška me ni mogla premakniti. /.../

Nekoč se je nekdo, ki je ležal blizu mene, vrnil od obiska ‘jame’. Spomnim se, kako nas je potolažil: ‘Fantje, če mislite, da smo mi lačni, ni to še nič. Na vrtu pred stavbo sem videl, da leži na prostem oddelek Grkov. So pravi okostnjaki. Ti so še bolj sestradani kot mi.’ Spomnil sem se na grške vojake pred dravskim mostom in kako je mina enemu od njih odtrgala nogo. Verjetno so bili vrnjeni kot mi, ker so prišli do Angležev iz Jugoslavije. Nobena uradna statistika ne ve o njih ničesar, a skoraj gotovo počivajo tudi njihova izmučena telesa v slovenski zemlji.”

Odbiranja za smrt

Kremžar podrobno opisuje, kako so razni neznani partizani, ki so očitno prihajali od vsepovsod, iskali med ujetniki domobrance iz določenih krajev. Tako so ujetniki nenehno izginevali ne glede na starost ali vojaški staž. “Sredi noči so se redno odprla vrata. Ker je na hodniku svetila luč, smo videli le temne obrise partizanov, ki so stali na pragu. Bili so oboroženi z brzostrelkami. Nekdo, o katerem so rekli, da je komisar, a ga nisem nikdar videl v obraz, je imel v roki list papirja. Počasi in glasno je klical imena in priimke teh, ki so bili na seznamu. Navadno so bili prvi na vrsti tisti, ki so jih čez dan ‘zasliševali’. A noč za nočjo je sledilo še veliko drugih. /.../

Navadno nismo zaspali, dokler niso prišli ‘klicat’. Šele ko so se za tisto noč zaprla vrata, si vedel, da

imaš pred seboj še dan življenja. Nihče ni zagotovo vedel, kaj se godi s tistimi, ki jih ponoči odpeljejo, a med nami je vladala neka neizgovorjena gotovost, da jih peljejo v smrt. Nismo se motili.”

Zapor na Miklošičevi

Malokdo od Ljubljancev danes ve, da je bil za sodno palačo, na Miklošičevi, kjer je danes hotel Kompas, zapor, v katerem so se več let po vojni dogajale hude strahote in “zanimivosti”. Kremžar mnoge opiše: “Čudil sem se, koliko je bilo med nami mož, ki niso imeli najmanjšega pojma, zakaj so jih zaprli. Eden takih je bil prav Janez Jalen, duhovnik, pisec čudovitih povesti, ki sem jih včasih s takim veseljem prebiral. Na vse mogoče načine je ta dobri, a neukrotljivi mož zahteval, da dobi obtožnico, pa so se mu ječarji le smejali. Zahteval je tudi, da ga pride obiskat njegov pisateljski kolega in duhovniški sobrat, bližnji rojak Franc Finžgar, ki je bil vso dobo revolucije na strani OF in bi lahko posredoval za njegovo prostost. Pa ni bilo nič. Končno nismo vedeli, če je bil avtor Ovčarja Marka bolj ogorčen nad komunisti, ki so ga imeli zaprtega, ali nad Finžgarjem, ki je pri vsem tem lepo stal ob strani.”

Zasliševanja Ozne

“Vedno je šlo za nekak dvoboj. Na vse načine so poskušali zlomiti našo odpornost. Ovetljevanje z močno lučjo, surovost in prijaznost, grožnje in obljube, razumevanje in sramotenje, vprašanja in obtožbe, spra-

ševanje v zaupnem pogovoru z enim zasliševalcem pa spet z dvema, z lučjo v očeh, pod opazovanjem tretjega, ki je bil v sosednji sobi skrit za mrežico v steni - vse se je vrstilo. /.../ Končno sem ugotovil, da jih zanimajo le podatki o Slovenski legiji. /.../

Kasneje sem izvedel, da je že v skofovih zavodih povedal oznovec, da sem bil, med drugim, tudi jaz član Slovenske legije. Gledano od zunaj bi to pomenilo, da me je izdal, a mu nisem tega nikoli zameril. Bil je oče več otrok, obljubljali so mu, da ga bodo pustili pri življenju in oprostili, če pove vse, kar ve o Slovenski legiji. Obenem pa so ga mučili tako, da so mu, strastnemu kadilcu, ugašali žareče cigarete na koži. Kmalu po prihodu na sodnijo so ga po nočnem zaslišanju vrgli v celico, pretepenega in z odprtimi ranami po vsem telesu, da ni mogel ne ležati ne sedeti.”

Med smrtjo in življenjem

To je le nekaj drobcev iz spominov dr. Marka Kremžarja. Dolgo smo pričakovali njihov izid. Zdaj so tu, polni pretresljivih opisov. Knjiga izvrstno dopolnjuje njegovo prejšnjo, ki je izšla pred dvema letoma pri Družini, *Med smrtjo in življenjem*, v kateri je z izredno natančnostjo in z vsakomur razumljivim jezikom opisal čas revolucije in protirevolucije na Slovenskem. Obe knjigi se zdaj izvrstno dopolnjujeta. Kdor ju bo prebral, bo izvedel zelo veliko o komunističnem genocidu, ki je usodno zasekal v narodovo jedro, kar bomo Slovenci še dolgo čutili.

Ivo Žajdela

Slave Klavora 1
9000 Murska Sobota
Slovenija
tel.: 02/537 1949
fax.: 02/537 1948
GSM: 041/34 66 46
GSM: 031/34 51 51
<http://www.radio-viva.com>
e-mail: viva@radio-viva.com